

การปรับเปลี่ยนทางสถาปัตยกรรมเพื่อการ อยู่อาศัยบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา : กรณีศึกษา ตำบลหัวเวียง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เท็ดศักดิ์ เตชะกิจจกร

terdsak@gmail.com

ภัทรพล ตั้งกลชาญ

ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

pattarapol.tang@gmail.com

บทคัดย่อ

การตั้งถิ่นฐานบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางมีจุดเปลี่ยนสำคัญอันนำไปสู่การขยายตัวของบ้านเรือน คือ การปฏิบัติโครงสร้างการปกครองและเศรษฐกิจในสมัยรัชกาลที่ห้า โดยเฉพาะการบุกเบิกพื้นที่เพื่อการเพาะปลูก ด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ลุ่มแม่น้ำซึ่งไม่เอื้ออำนวยต่อรูปแบบสังคมวัฒนธรรมบึง จึงปรากฏการปรับเปลี่ยนทางสถาปัตยกรรมในรูปแบบสะเทินน้ำสะเทินบกเพื่อตอบสนองบริบทของลุ่มแม่น้ำ ตำบลหัวเวียง อำเภอเสนา พระนครศรีอยุธยา ถูกเลือกเป็นกรณีศึกษา เพื่อการสืบค้นและรวบรวมแนวทางการปรับเปลี่ยนทางสถาปัตยกรรมเพื่อการอยู่อาศัยบริเวณลุ่มแม่น้ำจากการสำรวจภาคสนาม ไร่ วัด และสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า ผู้อยู่อาศัยดั้งเดิมเป็นเกษตรกรชาวไทย สร้างที่อยู่อาศัยในลักษณะเป็นเรือนทรงไทยยกใต้ถุนสูง ผู้อยู่อาศัยในลำดับต่อมาคือพ่อค้าชาวจีน สร้างที่อยู่อาศัยในลักษณะเป็นเรือนแพทรงไทยเดิม ทั้งสองรูปแบบที่อยู่อาศัยตอบสนองบริบทและสิ่งแวดล้อมน้ำ ได้แก่ พื้นที่ใต้ถุนสูงระยะต่างๆ หรือกลไกการลอยตัวของเรือนแพ ซึ่งสะท้อนมาจากความจำเป็นในการรักษาระยะระดับพื้นที่อยู่อาศัย ระดับพื้นดิน และระดับน้ำในฤดูกาลต่างๆ อย่างไรก็ตาม ด้วยผลกระทบทางอ้อมจากปัจจัยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิศาสตร์ในระดับมหภาคโดยเทคโนโลยีทางการเกษตรและการควบคุมระดับน้ำสมัยใหม่ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับมหภาคและอนุภาค ได้แก่ การถมที่ดินเพื่อทำถนนและที่จอดรถในบ้าน การยกเรือนแพขึ้นเสา การติดบ้านให้สูงมากขึ้น

คำสำคัญ: ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เทคโนโลยีทางการเกษตรและการควบคุมระดับน้ำสมัยใหม่ ระดับพื้นที่อยู่อาศัย ระดับพื้นดิน ระดับน้ำ

Architectural Adaptation for dwelling in the Chaophraya Delta : Case study of Huawiang, Sena-District, Ayudhdhaya Province

Asst. Prof. Dr. Terdsak Tachakitkachorn

Terdsak@gmail.com

Pattarapol Tungkolcharn

Department of Architecture, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University

pattarapol.tang@gmail.com

ABSTRACT

The transition point for the settlement in the Chaophraya Delta, by means of the rapid expansion of agricultural land reclamation, was taken place after the revolution of political and economic structure during the reign of King Rama the 5th (1868–1910). An architectural adaptation for amphibious features based on the Deltaic contexts was introduced instead of an in-land culture based residential features, which was improper to the deltaic geomorphology. Dwellings in Huawiang, Sena-district, Ayudhdhaya Province were chosen to present architectural adaptations in the deltaic dwelling. Through field survey, measuring, and in-depth interview, the following points are clarified; (1) rice farmers were the first settler in this area with their dwellings in the shape of traditional lifted-floor, (2) Chinese merchant were the second settler with their dwellings in the shape of traditional oating house. Both types of dwellings retain the consistence distance of living-level with ground-level or water-level for their specific functions. However, an introduction of modern agricultural irrigation and hydrological control led to the drastic changes in both macro and micro scale, including land-lifting for road and dwelling, lifting of oating house onto pillars, and lifting up the dwelling.

Keywords: Chaophraya Delta, modern agricultural irrigation, living-level, ground-level, water-level

บทนำ

การตั้งถิ่นฐานอันประกอบไปด้วยสถาปัตยกรรมประเภทที่อยู่อาศัยได้สูง หรือสถาปัตยกรรมเรือนแพ ตลอดจนพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยส่วนอื่น ได้แก่ การทำไร่นาและสวน การเดินทางโดยอาศัยเครือข่ายลำคลอง ซึ่งพบเห็นได้โดยทั่วไปในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง ถือเป็นผลผลิตจากการตกผลึกทางภูมิปัญญาของผู้ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่มาแต่ครั้งอดีต ซึ่งสะท้อนมาจากการพัฒนาปรับ

ตัวเพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางภูมิศาสตร์ภูมิประเทศแบบที่ราบลุ่มรับน้ำ ผู้อยู่อาศัยสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสะดวกทั้งในช่วงหน้าแล้งและหน้าน้ำหลาก โดยเฉพาะในช่วงหน้าน้ำหลากจากทางตอนเหนือในปริมาณที่มากพอจะเปลี่ยนสภาพภูมิประเทศที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางให้กลายเป็นพื้นที่รับน้ำขนาดใหญ่ แต่ผู้อยู่อาศัยก็มีได้เตรียมพร้อม สามารถดำเนินวิถีชีวิตทั้งในระดับบ้านและกลุ่มหมู่บ้านได้อย่างกลมกลืนไปกับการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลตามธรรมชาตินี้ บ้านได้สูง

ช่วยให้ผู้อยู่อาศัยยกระดับพื้นที่เพื่อประกอบกิจกรรมประจำวันให้พ้นไปจากระดับน้ำหลาก เรือซุดหรือเรือต่อประจำแต่ละบ้านช่วยให้ผู้อยู่อาศัยสามารถเดินทางไปยังพื้นที่หมู่บ้านอื่นๆได้ นาฟางลอย นาบัว หรือ พืชน้ำประเภทอื่น เป็นแหล่งผลิตอาหารสำคัญในช่วงน้ำหลาก กล่าวได้ว่า ด้วยภูมิปัญญาพื้นถิ่น ผู้อยู่อาศัยบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางในอดีต มีความสุขอุดมสมบูรณ์ทั้งในช่วงหน้าแล้งและหน้าน้ำหลาก

อย่างไรก็ตาม ผลของการเปลี่ยนแปลงลักษณะบริบททางภูมิศาสตร์ภูมิประเทศ จากการพัฒนาองค์ประกอบเพื่อการอยู่อาศัยทั้งในระดับภูมิภาค มหภาคและอนุภาค ตามแนวทางการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัยอย่างไม่เป็นระบบแบบแผนและขาดการคำนึงถึงความสัมพันธ์องค์รวม ได้แก่ การปรับเปลี่ยนลักษณะการจัดการน้ำเพื่อการชลประทานที่สนับสนุนการเกษตรรูปแบบใหม่ การปรับเปลี่ยนระบบการขนส่งหลักจากเครือข่ายการสัญจรทางน้ำไปเป็นเครือข่ายการสัญจรทางบก การปรับเปลี่ยนลักษณะการสร้างที่อยู่อาศัยเพื่อให้ตอบรับกับการพัฒนาเครือข่ายการสัญจรทางบก เหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อสภาพการอยู่อาศัยของชาวบ้านบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ช่วงพื้นที่ตอนบน ตอนกลาง ไปจนถึงตอนล่าง ยิ่งไปกว่านั้นสภาพภูมิอากาศที่แปรปรวนยังเป็นปัจจัยเร่งผลกระทบ โดยเฉพาะลักษณะน้ำหลากในช่วงหน้าน้ำตามปกติ ได้กลายสภาพเป็นน้ำหลากรุนแรงหรืออุทกภัยที่สภาพพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยแบบเดิมไม่สามารถตอบสนองได้อย่างเช่นในครั้งอดีต

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ สร้างความกระจ่างในกระบวนการเปลี่ยนแปลงรูปแบบลักษณะของที่อยู่อาศัยริมน้ำบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง ซึ่งสะท้อนมาจากการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางภูมิศาสตร์ ภูมิประเทศแบบที่ราบลุ่มรับน้ำ ผลจากการศึกษาจะเป็นฐานข้อมูลอ้างอิงสำคัญจนสามารถนำไปสู่แนวทางในการพิจารณาประเด็นปัญหา เพื่อเสาะหาแนวทางการออกแบบและวางระบบแบบแผนที่เหมาะสมกับการอยู่อาศัยบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์และระเบียบวิธีวิจัย

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาลักษณะและกระบวนการเปลี่ยนแปลง ของสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยริมน้ำจากอดีตสู่ปัจจุบัน
- 2) เพื่อศึกษาปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงนั้น

ระเบียบวิธีวิจัย

1) ขั้นตอนการศึกษาภาพรวมพื้นที่อำเภอเสนา จังหวัดอยุธยา

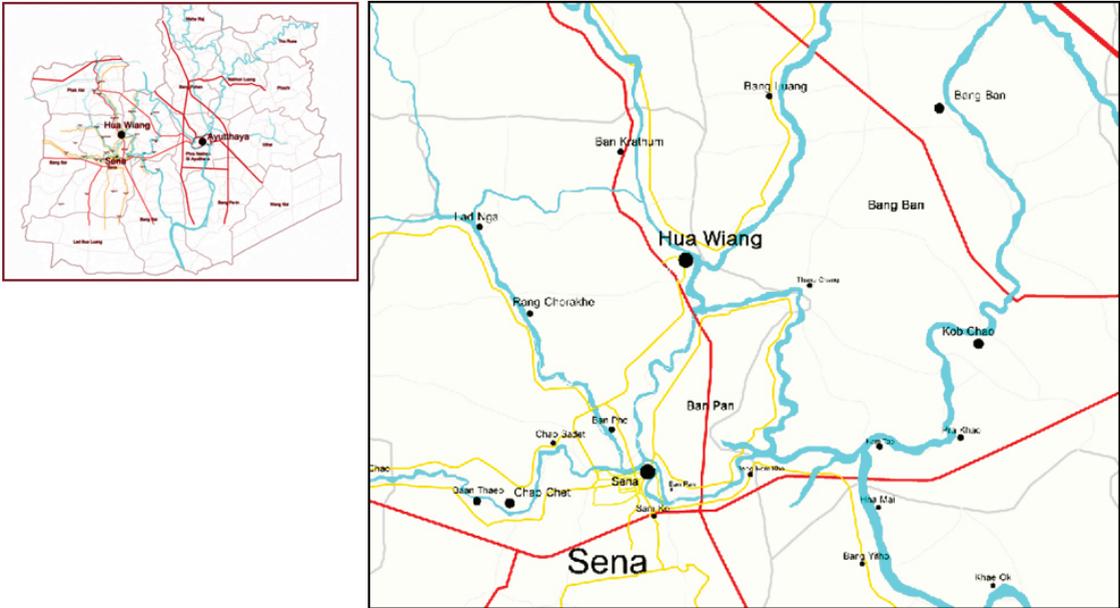
ศึกษาที่มาของการตั้งถิ่นฐาน ประกอบการจัดทำแผนที่แสดงสภาพภูมิประเทศและบริบทอื่นๆที่เกี่ยวข้อง โดยใช้แผนที่ภาคกลางสำรวจช่วงปี พ.ศ. 2449-2485, แผนที่ L-7107 สำรวจโดยกรมแผนที่ทหาร และ ภาพถ่ายทางอากาศในปัจจุบัน จัดทำโดย GISDA (สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ) เพื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การใช้ประโยชน์พื้นที่ การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน เครือข่ายการสัญจรทางบก เครือข่ายการสัญจรทางน้ำ

2) ขั้นตอนการสำรวจรวบรวมข้อมูลในพื้นที่กรณีศึกษา

2.1) ทำการเลือกพื้นที่กรณีศึกษา ได้แก่ กลุ่มพื้นที่หมู่บ้านเกษตรกรรม และ กลุ่มพื้นที่เขตเทศบาลเมืองภายในบริเวณ ตำบลหัวเวียง (ภาพที่ 1)

2.2) จำแนกข้อมูลในการสำรวจรวบรวม เป็นสองกลุ่ม ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานทางกายภาพของพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย และ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกถึงการเปลี่ยนแปลงการใช้งานพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย

(ก) ข้อมูลพื้นฐานทางกายภาพ ได้แก่

ภาพที่ 1: แผนที่แสดงตำแหน่งตำบลหัวเวียง ในอำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่มา: เอกสารนำเสนอเทศบาลตำบลหัวเวียง, 2555

- แผนที่หมู่บ้าน แสดงองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การใช้พื้นที่ การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน เครือข่ายการสัญจรทางบก และเครือข่ายการสัญจรทางน้ำ
- แผนที่รูปตัดแสดงความสัมพันธ์ของระดับพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย เกี่ยวกับระดับน้ำ และระดับพื้นดิน
- แผนที่รูปตัดและผังบริเวณแสดงระดับน้ำในช่วงหน้าน้ำหลาก และช่วงหน้าแล้ง

(ข) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก

- การสัมภาษณ์รูปแบบการอยู่อาศัยในอดีต เปรียบเทียบในช่วงหน้าน้ำหลาก และช่วงหน้าแล้ง
- การสัมภาษณ์รูปแบบการอยู่อาศัยในปัจจุบัน เปรียบเทียบในช่วงหน้าน้ำหลาก และช่วงหน้าแล้ง

3) ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

3.1) วิเคราะห์ความสัมพันธ์ข้อมูลจากการประมวลเอกสารแผนที่และข้อมูลทางกายภาพจากการสำรวจจริงวัดอื่น ๆ

3.2) วิเคราะห์ความสัมพันธ์ข้อมูลจากการประมวลเอกสารแผนที่และการสัมภาษณ์

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตทางด้านพื้นที่ ครอบคลุมพื้นที่ทางตะวันตกของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้แก่ ตำบลหัวเวียง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

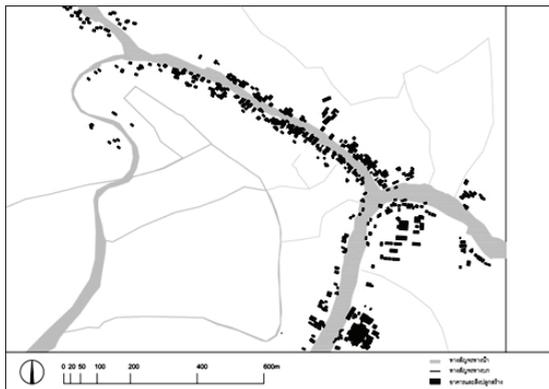
ขอบเขตทางด้านเนื้อหา ในระดับมหภาค ได้แก่ ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำในช่วงหน้าน้ำหลากจากหลักฐานทางภูมิศาสตร์ ภูมิประเทศ บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง ทั้งในอดีตและปัจจุบัน และในระดับอนุภาค ได้แก่ รูปแบบที่อยู่อาศัยลักษณะกลุ่มและเดี่ยว

ขอบเขตทางด้านเวลา เพื่อจำแนกเส้นแบ่งระหว่างอดีตและปัจจุบัน ได้อาศัยเหตุการณ์สำคัญที่คาดว่าส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงระดับน้ำในบริเวณที่ราบลุ่มตอนกลาง ได้แก่ ช่วงเวลาก่อนและหลังการสร้างเขื่อนเจ้าพระยา ช่วงเวลาก่อนและหลังการพัฒนาแนวถนนเลียบบคลองชลประทาน และ ช่วงเวลาก่อนและหลังมหาอุทกภัยปี พ.ศ. 2554

ผลการศึกษาและการวิเคราะห์

ที่มาและพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านหัวเวียง (ภาพที่ 2) การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในสมัยรัชกาลที่สี่ ต่อเนื่องถึงรัชกาลที่ห้า แห่งราชวงศ์จักรี ทำให้เกิดการบุกเบิกพื้นที่ชุ่มน้ำบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ตอนกลาง เพื่อเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกข้าวส่งออก โดยลักษณะการปลูกข้าวเป็นแบบนาฟางลอยปีละครั้ง ซึ่งสอดคล้องกับสภาพน้ำหลากท่วมทั้งที่ราบลุ่มในระดับสองถึงสามเมตรระหว่างเดือนสิงหาคมถึงธันวาคม นำไปสู่การตั้งถิ่นฐานของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวชาวไทยซึ่งเป็นอิสระจากระบบเจ้าขุนมูลนาย และการเกิดขึ้นของเจ้าของโรงสีหรือพ่อค้าชาวจีนซึ่งทำหน้าที่ขนส่งและกระจายสินค้าจากแหล่งผลิตต่างๆ ไปและกลับศูนย์กลางทางเศรษฐกิจต่างๆ ส่งผล ต่อพัฒนาการของระบบเครือข่ายการสัญจรทางน้ำเพื่อสนับสนุนการเดินทางไปมาหาสู่ การขนส่งผลิตผลทางการเกษตรและสินค้าต่างๆ สำหรับระบบเครือข่ายการสัญจรทางบกยังมีการพัฒนาน้อยมาก ได้แก่ คันนาทางเกวียนสำหรับขนข้าวสู่บ้าน หรือ คันนาถนนสำหรับเดินทางไปในหมู่บ้านและวัด

ภาพที่ 2: แผนที่แสดงการเปลี่ยนแปลงฐานการตั้งถิ่นฐานบริเวณตำบลหัวเวียง จากอดีตสู่ปัจจุบัน ที่มา: ภัทรพล ตั้งกลชาญ, 2555

เทคโนโลยีทางการเกษตรและการควบคุมระดับน้ำสมัยใหม่ ด้วยเขื่อน ประตูน้ำ และเครื่องขุดคลองส่งน้ำชลประทาน นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงระบบการปลูกข้าวจากนาฟางลอยกลายเป็นนาปีนาปลัง ที่สามารถทำได้หลายครั้งต่อปี ภายใต้การควบคุมระดับน้ำที่สูงโดยประมาณหนึ่งเมตร นำไปสู่การพัฒนาเครื่องขุดการสัญจรทางบกโดยผ่านเครื่องขุดคลองชลประทานซึ่งด้วยความจำเป็นในการควบคุมระดับน้ำจึงไม่ได้พัฒนาขึ้นมาจากเครื่องขุดลำน้ำเดิมและมีหลายพื้นที่ซึ่งเครื่องขุดคลองชลประทานวังตัดเครื่องขุดลำน้ำเดิม ทำให้เกิดสภาพคลองถูกตัดขาดหรือคลองตัน

ถนนหลวงที่ถูกตัดใหม่ขนานไปพร้อมคลองชลประทานหรือที่ถูกตัดใหม่เพื่อเชื่อมต่อศูนย์การปกครองในระดับจังหวัด อำเภอ และตำบล คือแนวกำแพงถมดินที่สูงกว่าระดับพื้นดินที่ราบลุ่มเดิม และขยายไปสู่เครื่องขุดการสัญจรทางบกภายในหมู่บ้านด้วยการถมดินเพิ่มความสูงแนวคันนาทางเกวียนเดิม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้รับการพัฒนาอย่างรวดเร็ว และนำไปสู่รูปแบบที่อยู่อาศัยแบบแนวยาวติดถนนหรืออยู่ใกล้อาคารราชการอาคารศูนย์กลางการปกครองท้องถิ่น ซึ่งเปลี่ยนทิศทางการสัมพันธ์ของบ้านเรือนและลำน้ำ สู่บ้านเรือนและถนนซอย

การพัฒนาของเทคโนโลยีทางการเกษตรและการควบคุมระดับน้ำสมัยใหม่เกิดขึ้นพร้อมแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่หนึ่งและสอง นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของสัณฐานลำน้ำในบริเวณที่ราบลุ่ม เช่น แม่น้ำน้อยที่ได้รับผลกระทบจากประตูน้ำผักไห่ หรือ คลองรางจระเข้ที่ได้รับผลกระทบจากคลองชลประทาน กล่าวคือ ปริมาณ รูปแบบ และช่วงเวลาของการไหลของน้ำที่ถูกควบคุม ส่งผลให้เกิดการสะสมของตะกอนดินบริเวณพื้นที่ชายน้ำของตลิ่งลำน้ำซึ่งสามารถพบเห็นแนวลำน้ำที่แคบลงหรือตื้นเขินลงเป็นจำนวนมาก (ภาพที่ 3)

การควบคุมจัดการน้ำหรือปริมาณน้ำฝนที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วงกว่าสิบปีนี้ ยังอาจส่งผลต่อปริมาณน้ำในช่วงน้ำหลาก เนื่องจากการระบายน้ำเปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบน้ำหลากตามธรรมชาติในอดีต กล่าวคือ จากเดิมที่น้ำ

หลากกระจายไปทั้งบริเวณที่ราบลุ่มในระหว่างเดือนสิงหาคมถึงธันวาคม กลายมาสู่ความจำเป็นต้องควบคุมไม่ให้น้ำหลากกระจายเข้าทุ่งนาเมื่อยังไม่ได้ระยะการเก็บเกี่ยวในแต่ละพื้นที่ ปริมาณน้ำถูกกักไม่ให้พันแนวถนนเลียบบคลองชลประทานและถูกปล่อยให้ผ่านไปตามแนวลำน้ำแบบสะสม ส่งผลให้ระดับน้ำตามแนวลำน้ำสูงขึ้นกว่าในอดีตหนึ่งเมตรถึงสองเมตร

รูปแบบและการเปลี่ยนแปลงลักษณะที่อยู่อาศัย

ก) ยุคสมัยเดิม

ก.1) รูปแบบที่อยู่อาศัย

ภายหลังการบุกเบิกที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง บริเวณตำบลหัวเวียงมีที่อยู่อาศัยสองรูปแบบได้แก่ บ้านเรือนไทยยกพื้นใต้ถุนสูงถือครองโดยเกษตรกรชาวไทย และ บ้านเรือนแพทรงไทยเดิมถือครองโดยพ่อค้าชาวจีน

ก.2) ที่อยู่อาศัยและระดับพื้นดิน

ระดับพื้นดินที่อยู่อาศัย เป็นไปตามสภาพภูมิประเทศของพื้นที่ริมแม่น้ำทั่วไป กล่าวคือ พื้นที่ชายน้ำจะมีความลาดชันเล็กน้อยยาวลึกเข้าไปจนสุดแนวตลิ่งประมาณ 100-200 เมตร แล้วจึงเป็นที่ราบลาดชันลงไปสู่พื้นที่หลังตลิ่งซึ่งถูกบุกเบิกให้เป็นพื้นที่ปลูกข้าวนาฟางลอย ไม่มีสภาพการปรับพื้นที่ด้วยการถมดินจนสูงเกินเลยเป็นพิเศษ แต่อาจมีการปรับพื้นที่ดินในบริเวณที่อยู่อาศัยให้ราบเรียบเพื่อใช้ในการตากข้าวหนวดข้าว

สำหรับที่อยู่อาศัยแบบยกพื้นใต้ถุนจะมีความต่างของระดับพื้นเหนือใต้ถุนและระดับพื้นดิน ประมาณแนวความสูงของศีรษะผู้อยู่อาศัย สามารถใช้งานใต้ถุนได้ ส่วนที่อยู่อาศัยแบบเรือนแพทรงไทยเดิมนั้น จะลอยแพอยู่ในลำน้ำใกล้แนวชายน้ำริมตลิ่ง โดยสามารถรักษาระดับพื้นเรือนแพให้ไม่เอียงแม้ระดับน้ำจะอยู่ต่ำสุดก็ตาม

ภาพที่ 3: ภาพตัดบริเวณคลองรางจะเข้แสดงการออกของพื้นที่จากการทับถมของตะกอนดิน
ที่มา: เอกสารนำเสนอองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโพธิ์, 2555

ก.3) ที่อยู่อาศัยและระดับน้ำ

ระดับพื้นบนบ้านเหนือได้ถูกที่อยู่อาศัย ได้รับการวางให้สามารถผันแนวระดับน้ำช่วงน้ำหลากสูงสุดในเดือนพฤศจิกายนซึ่งสูงได้ระหว่างสองถึงสามเมตร ขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่ โดยมีการต่อเติมด้วยพื้นลดระดับเล็กน้อยสำหรับทำเป็นคอกเลี้ยงควายในช่วงหน้าน้ำหลาก สำหรับพื้นที่ได้ถูกสูงนั้น ยังใช้เป็นยังเก็บข้าวระยะสั้นเพื่อส่งพ่อค้าภายหลังน้ำลดและผ่านกระบวนการตากนวดระหว่างเดือนมกราคมถึงมีนาคม

สำหรับ ระดับพื้นเรือนแพทรงไทยเดิม มีระยะห่างกับระดับน้ำคงที่โดยประมาณ 30-45 ซม. (ตามระดับของแพลูกบวบไม้ไผ่หรือปิ๊ะเรือ) กล่าวคือ พื้นเรือนแพจะลอยขึ้นลงตามระดับน้ำที่เปลี่ยนแปลง

ตลอด สังเกตจากความสูงเสาปักยึดเรือนแพโดยประมาณ สามถึงสี่เมตร ทั้งนี้ระยะห่างคงที่นั้น จำเป็นสำหรับเรือนแพทรงไทยเดิมที่มีการใช้งานเป็นร้านค้าเพื่ออำนวยความสะดวกสำหรับการขึ้นลงและขนส่งสินค้า (ภาพที่ 4)

ข) ยุคสมัยเปลี่ยนแปลง

ข.1) รูปแบบที่อยู่อาศัย

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงภายในพื้นที่ด้วยเทคโนโลยีทางการเกษตรและการควบคุมระดับน้ำสมัยใหม่ ที่อยู่อาศัยรูปแบบเรือนไทยยังคงลักษณะบ้านใต้ถุนตามเดิม เพียงแต่มีการเพิ่มองค์ประกอบใหม่เข้ามา ได้แก่ พื้นที่จอดรถ และการสร้างผนังแบ่งห้องถาวรในส่วนพื้นที่ใต้ถุนนั้น (ภาพที่ 5)

สำหรับที่อยู่อาศัยแบบเรือนแพทรงไทยเดิม จำเป็นต้องถูกยกขึ้นมาตั้งบนเสาบริเวณแนวชายน้ำเดิม เนื่องจากเกิดการทับถมของตะกอนดินริมตลิ่งจนไม่สามารถรักษาระดับเพื่อการลอยตัวได้ยามน้ำลดลงต่ำสุดในฤดูแล้ง (ภาพที่ 6)

นอกเหนือไปจากที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทยเดิมและเรือนแพทรงไทยเดิมยกขึ้นเสา มีการเพิ่มขึ้นของที่อยู่อาศัยประเภทบ้านใต้ถุนสูงโครงสร้างไม้แปรรูปสำหรับรองรับครอบครัวขยาย ซึ่งสร้างขึ้นบริเวณพื้นที่ว่างขยายมาจากที่อยู่อาศัยดั้งเดิม และการเพิ่มขึ้นของที่อยู่อาศัยประเภทห้องแถวหรือบ้านเดี่ยวชั้นเดียวริมถนนรอบบริเวณอาคารเทศบาลและอาคารราชการต่างๆ (ภาพที่ 7)

ข.2) ที่อยู่อาศัยและระดับพื้นดิน

ระดับพื้นดินใหม่จากการถมดิน เกิดขึ้นโดยไล่มาจากบริเวณแนวถนนสายหลักในหมู่บ้าน กระจายไปตามซอยเล็กน้อยหรือแนวคันนาทางเกวียนเดิมที่ถูกถมดินสูงขึ้น ในบางกรณีการถมดินนี้ยังขวางแนวระบายน้ำและทำให้เกิดน้ำขังในบริเวณพื้นที่ใต้ถุนที่รักษาระดับพื้นดินเดิมไว้ และจำเป็นต้องทำการถมดินปรับระดับพื้นดินด้วย เนื่องจากปัญหาขยะและน้ำเน่าเสียใต้ถุน (ภาพที่ 8)

สำหรับระดับพื้นดินเดิมเอง ก็มีการเปลี่ยนแปลงให้พบเห็นได้ตามบ้านใต้ถุนสูงทั้งที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทยเดิม ที่อยู่อาศัยแบบเรือนแพยกขึ้นเสา และ

ภาพที่ 4: ภาพเก่าในอดีตแสดงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานบริเวณอำเภอเสนา
ที่มา: วัดกระโถงทอง อำเภอเสนา

ภาพที่ 5: ภาพแสดงรูปแบบที่อยู่อาศัยบ้านใต้ถุนสูงโครงสร้างไม้แปรรูป ที่ต่อเติมผนังบริเวณใต้ถุน
ที่มา: ภัทรพล ตั้งกลชาญ, 2555

ภาพที่ 6: ภาพแสดงเรือนแพทรงไทยเดิมบริเวณชายน้ำที่ถูกยกขึ้นมาตั้งบนเสา
ที่มา: อารยา เรืองคงเกียรติ, 2555

ภาพที่ 7: ภาพแสดงบ้านชั้นเดียวที่ตั้งขึ้นริมถนนใกล้อาคารสำนักงานเทศบาล
ที่มา: ภัทรพล ตั้งกลชาญ, 2555

ที่อยู่อาศัยแบบบ้านใต้ถุนสูงโครงสร้างไม้แปรรูป กล่าวคือ ระดับพื้นดินสูงขึ้นเนื่องจากตะกอนดินที่ทับถมภายหลังน้ำท่วมหลากทุกปี

อย่างไรก็ตาม ยังพบเห็นที่อยู่อาศัยหลายหลังซึ่งปรับระดับพื้นที่อยู่อาศัยให้สูงห่างขึ้นไปจากระดับพื้นดิน ด้วยการติดบ้านขึ้นไพล์หนึ่งถึงสามเมตร บางหลังทำการติดบ้านมากกว่าหนึ่งครั้ง ตามสภาพเศรษฐกิจครัวเรือน เนื่องจากค่าใช้จ่ายสำหรับการติดบ้านอาจสูงถึงหลายแสนบาท (ภาพที่ 9)

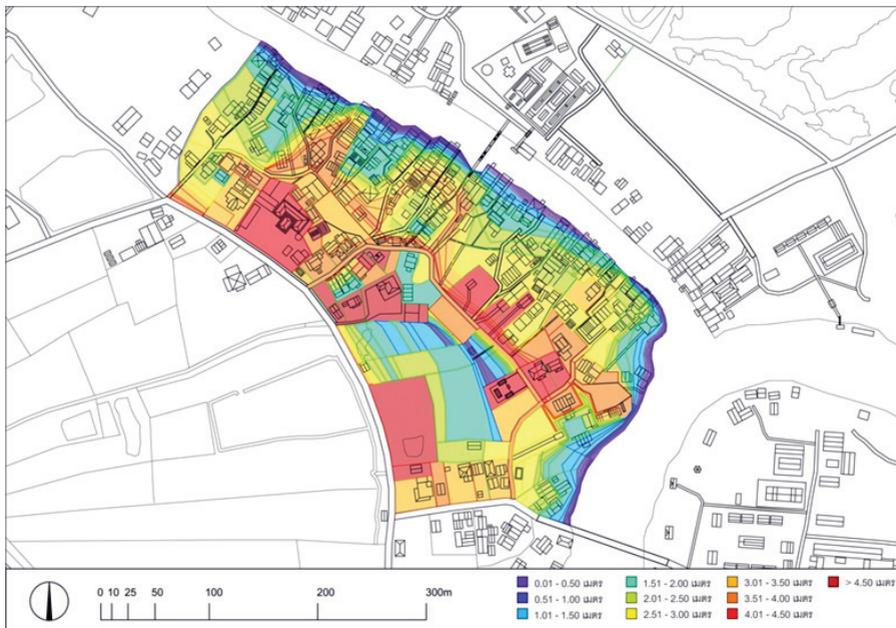
ข.3) ที่อยู่อาศัยและระดับน้ำ

ระดับน้ำบริเวณพื้นที่ริมลำน้ำมีการเปลี่ยนแปลงไปจากในสมัยน้ำหลากตามธรรมชาติสองลักษณะได้แก่ ระดับน้ำช่วงเริ่มต้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงภายในพื้นที่ด้วยเทคโนโลยีทางการเกษตรและการควบคุมระดับน้ำ และ ระดับน้ำช่วงหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมาภายหลังการเปลี่ยนแปลงภายในพื้นที่ด้วยเทคโนโลยีทางการเกษตรและการควบคุมระดับน้ำ

โดยในแบบแรกนั้น ระดับน้ำสูงสุดมีการลดลงไปจากเดิม คาดว่าเนื่องมาจากการควบคุมระดับน้ำด้วยเขื่อนและประตูน้ำที่ยังสามารถจัดการได้ดีเพราะระบบจัดการพื้นที่เพาะปลูกยังไม่มี ความซับซ้อนมากนัก สำหรับในแบบหลังนั้น ระดับน้ำสูงสุดเพิ่มมากขึ้นไปกว่าแบบแรกกว่าสองถึงสามเมตร ดังนั้น ระดับน้ำสูงสุดในช่วงสิบปีมานี้ สูงกว่าระดับพื้นบนใต้ถุนของที่อยู่อาศัยโดยประมาณหนึ่งถึงสองเมตร ในกรณีที่ไม่มีการปรับยกเสาให้สูงขึ้น (ภาพที่ 10)

สรุป

การปรับเปลี่ยนทางสถาปัตยกรรมของที่อยู่อาศัยบริเวณพื้นที่ริมน้ำของที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง เกิดขึ้นด้วยปัจจัยหลักในระดับมหภาค คือ เทคโนโลยีทางการเกษตรและการควบคุมระดับน้ำสมัยใหม่ในขั้นต้น และขยายผลสู่ปัจจัยหลักในระดับอนุภาค คือ การพัฒนาเครือข่ายการสัญจรทางบกมากกว่าการสัญจรทางน้ำ ซึ่งผลกระทบจากปัจจัยดังกล่าวมีต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบที่

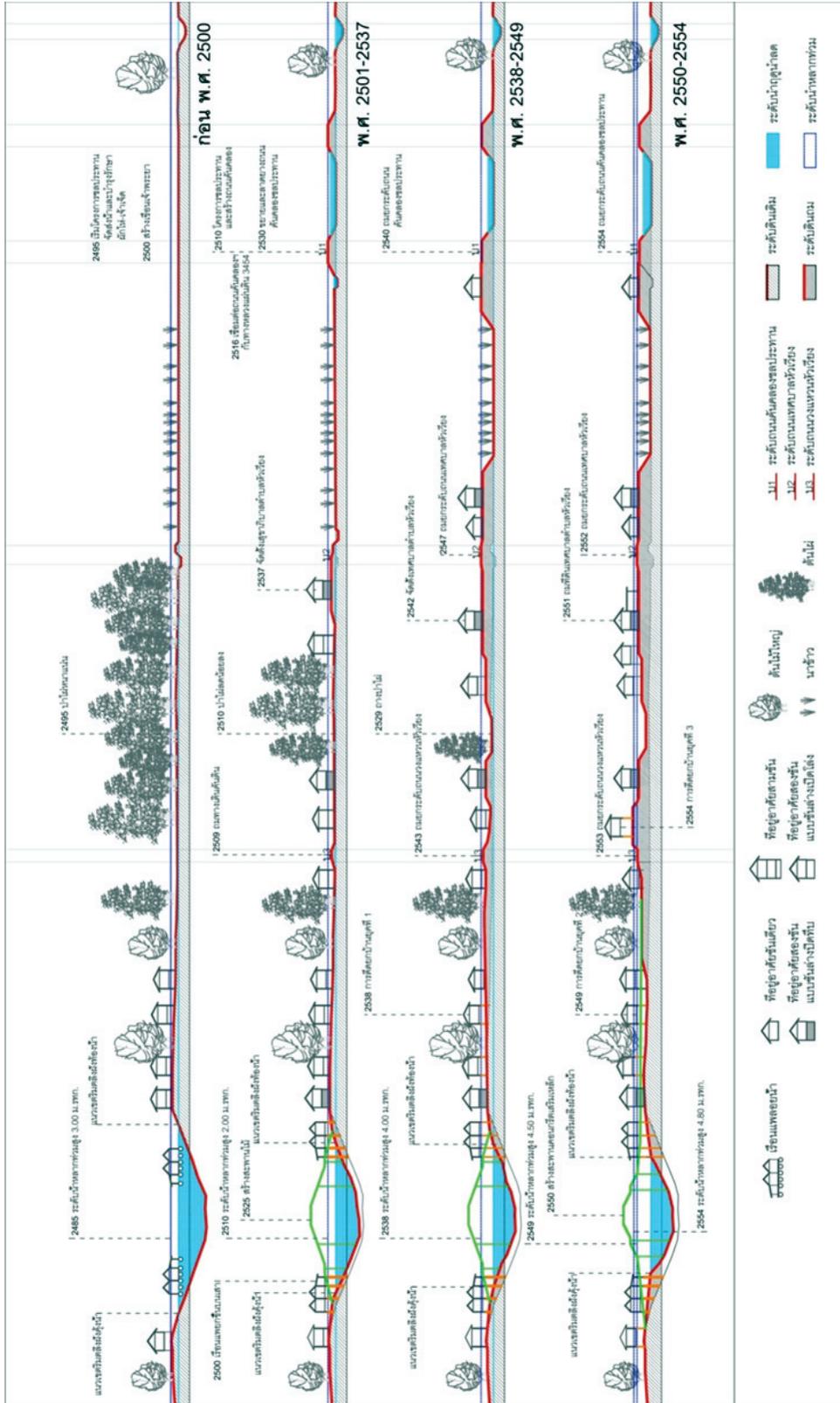
ภาพที่ 8: แผนที่แสดงระดับพื้นดินระหว่างลำน้ำและถนนเทศบาล
ที่มา: ภัทรพล ตั้งกลชาญ, 2555

ภาพที่ 9: ภาพแสดงที่อยู่อาศัยแบบบ้านใต้ถุนสูงโครงสร้างไม้แปรรูปที่ได้รับการติดตั้งขึ้นที่มา: พลลือธิ์ แซ่เฮ้ง, 2555

ภาพที่ 10: รูปแสดงผังบริเวณสัมพันธ์กับแนวตัดของที่อยู่อาศัยริมน้ำจากอดีตสู่ปัจจุบันที่มา: ภัทรพล ตั้งกลชาญ, 2555

ภาพที่ 11: ผังแบบจำลองประมวลการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมและสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยริมน้ำบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางจากอดีตสู่ปัจจุบัน
ที่มา: ภัทรพล ตั้งกลชาญ, 2555

อยู่อาศัย ได้แก่

- การชลประทานควบคุมน้ำแบบใหม่ ทำให้ลำน้ำต้นเขินหรือแคบลง จนเรือนแพทรงไทยเดิมไม่สามารถลอยตัวอยู่ได้ ต้องยกขึ้นตั้งบนเสา
- การชลประทานควบคุมน้ำแบบใหม่ สนับสนุนการพัฒนาเครือข่ายการสัญจรทางบก เช่น ถนนเลียบบลองชลประทาน ถนนชอยภายในหมู่บ้าน จนสร้างรูปแบบแผนใหม่ของการถมที่ดินสำหรับที่อยู่อาศัย เพื่อให้รองรับการจอดรถได้

อย่างไรก็ตาม ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนี้รุนแรงขึ้นและเกิดเฉพาะกลุ่ม โดยเฉพาะพื้นที่ซึ่งถูกขนาบด้วยแนวถนนเลียบบลองชลประทานและถูกปล่อยให้ผ่านไปตามแนวลำน้ำแบบสะสม ได้แก่

- ระดับน้ำในแนวบริเวณพื้นที่นี้ สูงขึ้นและทรงตัวนานกว่าในอดีตมาก เนื่องจากการควบคุมปริมาณน้ำไม่ให้ผันแนวถนน สำหรับที่อยู่อาศัยซึ่งไม่เลือกที่จะปรับตัวด้วยการถมดินให้สูงขึ้นก็จะเลือกวิธีการการติดบ้านเพื่อปรับความสูง (ภาพที่ 11)

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ กับ ความยืดหยุ่นและการปรับตัว: กรอบคิดใหม่ของนิเวศวิทยาเมือง และการเป็นเมือง กับ การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ โดยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย จาก สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ภายใต้โครงการพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ (CC297A)

บรรณานุกรม

Terdsak Tachakitkachorn. 2010. **Morphological Study of the Orchard Settlement in Bangkok and its Vicinity: Emergence Period and the Boundary.** Bangkok: Chulalongkorn University.

เทิดศักดิ์ เตชะกิจจจร. 2554. **สันฐานกรุงเทพบนเครือข่ายคลองสวนโบราณ.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุน การวิจัย.

..... “2551. **แผนที่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พ.ศ. 2449-2484: การรวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูลทางประวัติศาสตร์เพื่อสนับสนุนโครงการจัดการทรัพยากรน้ำ.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุน การวิจัย.

พลสิทธิ์ แซ่เฮ้ง. 2555. “มาตรฐานความปลอดภัยในการติดบ้านไม้ 2 ชั้น กรณีศึกษา : ชุมชนเทศบาลตำบลหัวเวียง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. **สารศาสตร์.** (ซีดีรอม). เข้าถึงได้จาก: 17:55 สารศาสตร์ การประชุมวิชาการประจำปีสถาปัตยกรรมและศาสตร์เกี่ยวเนื่อง ครั้งที่ 17 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 15 พฤษภาคม 2555.

ภัทรพล ตั้งกลชาญ. “ข้อสังเกตบางประการจากความหลากหลายของระดับพื้นที่ของที่อยู่อาศัยริมแม่น้ำน้อย กรณีศึกษา : ชุมชนเทศบาลตำบลหัวเวียง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. **สารศาสตร์.** (ซีดีรอม). เข้าถึงได้จาก: 17:55 สารศาสตร์ การประชุมวิชาการประจำปีสถาปัตยกรรมและศาสตร์เกี่ยวเนื่อง ครั้งที่17 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 15 พฤษภาคม 2555.

อารยา เรื่องคงเกียรติ. “การศึกษาเรือนแพทรงไทย กรณีศึกษา : ชุมชนเทศบาลตำบลหัวเวียง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. **สารศาสตร์.** (ซีดีรอม). เข้าถึงได้จาก: 17:55 สารศาสตร์ การประชุมวิชาการประจำปีสถาปัตยกรรมและศาสตร์เกี่ยวเนื่อง ครั้งที่17 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 15 พฤษภาคม 2555.